

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

همه سوال های

دکترای زبان و ادبیات عرب

صرف و نحو

پیشرفته

۱۳۹۱-۱۴۰۴

گردآورندگان

گروه مولفین

فهرست مطالب

مقدمه

مقدمه تحلیلی

جدول فراوانی موضوعی سوالات دکتری

۷	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۱	صرف و نحو
۱۰		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۱۴	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۲	صرف و نحو
۱۷		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۲۰	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۳	صرف و نحو
۲۳		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۲۵	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۴	صرف و نحو
۲۸		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۳۱	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۵	صرف و نحو
۳۴		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۳۷	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۶	صرف و نحو
۴۰		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۴۳	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۷	صرف و نحو
۴۶		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۴۸	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۸	صرف و نحو
۵۱		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۵۴	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۳۹۹	صرف و نحو
۵۶		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۶۰	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۰	صرف و نحو
۶۳		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۸۱	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۱	صرف و نحو
۸۴		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۱۰۱	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۲	صرف و نحو
۱۰۴		پاسخ‌نامه صرف و نحو
۱۱۱	آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۳	صرف و نحو
۱۱۴		پاسخ‌نامه صرف و نحو

آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۴

۱۲۹ صرف و نحو
۱۳۲ پاسخنامه صرف و نحو
۱۴۷ پیوست ها
۱۴۹ درسنامه جامع (براساس پاسخنامه ها)
۱۷۱ تست های تالیفی با احتمال بسیار زیاد تکرار
۱۹۷ معرفی اجمالی شخصیت ها و موضوعات تخصصی و منابع کلیدی
۱۹۹ فرهنگ اصطلاحات تخصصی صرف و نحو
۲۰۷ فهرست تحلیلی - موضوعی (نمایه)
۲۰۹ فهرست منابع

به نام آن که واژه را آفرید و به نحو، نظام بخشید

مقدمه: منشوری ره‌گشا در آوردگاه صرف و نحو دکتری

گذر از آزمون دکتری زبان و ادبیات عربی، به‌ویژه در مصاف با درس «صرف و نحو پیشرفته»، دیرزمانی است که از سنجش دانش قاعده‌محور و حافظه‌پژوه، به میدانی برای ژرف‌کاوی استدلالی و محک‌بینش‌تحلیلی بدل شده است. در این آوردگاه، دیگر دانستن صرف قواعد کافی نیست؛ بلکه توانایی کالبدشکافی عالمانه‌ی متون، درک ظرایف تعلیل نحوی و تسلط بر پیچیدگی‌های تعامل ساختار و معنا، سنگ محک راستین دانش‌پژوهان به شمار می‌رود.

در چنین فضایی، نیاز به منبعی که از تکرار مکررات فراتر رود و همچون کارگاهی تحلیلی، ذهن داوطلب را برای این نبرد علمی آماده سازد، بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. اثری که در دست دارید، حاصل تلاشی خستگی‌ناپذیر و عالمانه برای پاسخ به همین نیاز مبرم است؛ این مجموعه، فراتر از یک گردآوری صرف، نقشه‌ی راهی جامع و منشوری ره‌گشاست که با تحلیل موشکافانه‌ی آزمون‌های دکتری (از ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۴) و استناد به دقیق‌ترین منابع مصوب، افقی نوین را فراروی پویندگان این عرصه می‌گشاید.

قلب تپنده‌ی این اثر در پاسخنامه‌های تشریحی آن نهفته است؛ پاسخنامه‌هایی که خود، درس‌نامه‌هایی مستقل و غنی به شمار می‌روند. در تدوین این بخش، به‌ویژه در آزمون‌های سالیان اخیر، از روشی منحصربه‌فرد پیروی شده است: نه تنها گزینه‌ی صحیح با استدلال علمی و ارجاع دقیق به منابع، اثبات گردیده، بلکه علل نادرستی تک‌تک گزینه‌های دیگر نیز به‌روشنی کالبدشکافی شده است. این رویکرد، ذهن دانش‌پژوه را از سطح «دانستن» به افق «تحلیل کردن» و «استدلال نمودن» فرا می‌برد.

اما درخشش این مجموعه در دو دستاورد بی‌بدیل آن، جلوه‌ای دوچندان می‌یابد:

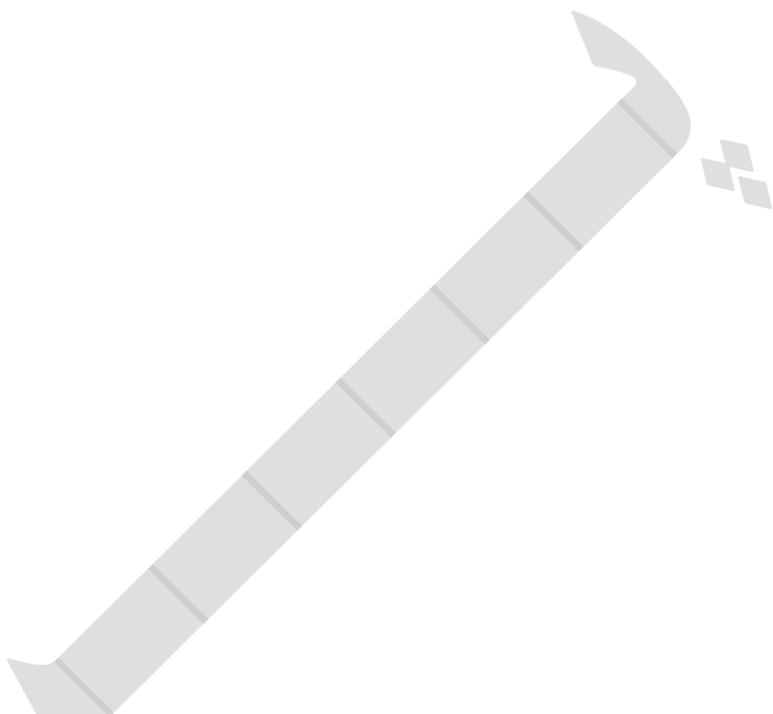
نخست، «درس‌نامه‌ی جامع» آن است؛ چکیده‌ای ناب که نه از تکرار منابع مرسوم، که هوشمندانه از بطن و منطق خود آزمون‌ها و پاسخنامه‌های تحلیلی این کتاب استخراج شده است. این بخش، با تمرکز بر جدول فراوانی موضوعی و تحلیل رویکرد طراحان، دقیقاً بر همان مباحث محوری، قواعد پیچیده‌ی اعلال، تمایز میان منصوبات و اسالیب نحوی پیشرفته‌ای نور می‌تاباند که ستون‌های ثابت آزمون دکتری بوده‌اند.

دوم، و شاید ارزشمندترین هدیه‌ی این اثر، «تست‌های تألیفی شبیه‌سازی‌شده» آن است. این بخش، نه مجموعه‌ای از پرسش‌های ذوقی، که حاصل شبیه‌سازی دقیق ذهنیت طراحان و پیش‌بینی هوشمندانه‌ی محتمل‌ترین ساختارها و مفاهیم آزمون آتی است. این پرسش‌ها، با هدف قراردادن نقاط کور و دام‌های تستی پرتکرار، آمادگی شما را به سطحی فراتر از انتظار ارتقا می‌بخشند و تسلط شما را بر مباحثی که تکرار آن‌ها در آزمون پیش رو قریب به یقین است، تضمین می‌کنند.

اینک، این منشور جامع، تحلیلی و آینده‌نگر، با افتخار به محضر اساتید، دانش‌پژوهان و داوطلبان گرامی مقطع دکتری تقدیم می‌گردد. اطمینان داریم که هم‌گامی با این اثر، چراغ راه شما در این سلوک علمی خواهد بود و شما را در دستیابی به عالی‌ترین مراتب، یاری خواهد کرد.

موفقیت، قرین راهتان باد

مدرسه

مقدمه تحلیلی: نگاهی به روند و رویکرد آزمون‌های دکتری (۱۴۰۴-۱۳۹۱)

ورود به مقطع دکتری در رشته زبان و ادبیات عربی، نیازمند گذار از سطح «دانستن قواعد» به سطح «تحلیل عالمانه و استدلال نحوی» است. این مجموعه که آزمون‌های دوره اخیر را در بر می‌گیرد، به وضوح این تحول در رویکرد طراحان سوال را به نمایش می‌گذارد. مطالعه راهبردی این کتاب، مستلزم درک عمیق از این روندهاست.

۱. مباحث پرتکرار و محوری: ستون‌های ثابت آزمون

با تحلیل بسامد سوالات در طول این سال‌ها، مشخص می‌شود که برخی مباحث همواره به عنوان هسته اصلی آزمون‌های صرف و نحو حضور داشته‌اند. این مباحث عبارتند از:

- **در علم صرف:** تمرکز بر روی قواعد پیچیده **اعلال** (به ویژه در ساختار افعال معتل ناقص و لفیف)، **تصغیر** اسم‌های غیرساده، نسبت به کلمات مرکب و معتل، و تحلیل دقیق **ابواب ثلاثی مزید** و معانی آن‌ها.
- **در علم نحو:** تسلط بر تمایز میان **منصوبات** (به ویژه حال، تمییز، و انواع مفاعیل)، احکام دقیق **استثناء** (به خصوص استثناء مفرغ و منقطع)، **اشتغال**، **تنازع**، و **منادی** (به ویژه تابع منادی) از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. همچنین، مبحث **اعراب جملات** (**لها محل و لا محل لها من الإعراب**) به طور مستمر مورد سنجش قرار گرفته است.

۲. گذار از پرسش‌های قاعده‌محور به آزمون‌های تحلیل‌محور

مهم‌ترین ویژگی آزمون‌های این دوره، کاهش چشمگیر سوالات حافظه‌محور و افزایش سوالات تحلیلی-ترکیبی است. سوالات «التحلیل الصرفی و الإعراب» که در آن‌ها داوطلب باید یک کلمه را از تمام ابعاد صرفی و نحوی به دقت کالبدشکافی کند، به امضای آزمون‌های دکتری تبدیل شده‌اند. این رویکرد نشان می‌دهد که تمرکز طراحان از «چه می‌دانید؟» به «چگونه تحلیل می‌کنید؟» تغییر یافته است. دیگر صرفاً دانستن یک قاعده کافی نیست؛ بلکه توانایی درک علت وضع قاعده (تعلیل نحوی)، ارتباط آن با معنای بلاغی (نحو بلاغی)، و تطبیق آن بر شواهد پیچیده شعری و قرآنی، معیار اصلی سنجش است.

۳. نقش دیدگاه‌های نحوی و مکاتب

در سطح دکتری، توجه به آراء و نظرات نحویان بزرگ و مکاتب نحوی بصره و کوفه افزایش می‌یابد. اگرچه نام تمام نحویان به طور مستقیم ذکر نمی‌شود، اما پاسخ‌های تشریحی نشان می‌دهند که حل بسیاری از سوالات اختلافی، در گرو آشنایی با دیدگاه‌های شخصیت‌های زیر است:

- **سیبویه:** به عنوان مرجع اصلی و بنیان‌گذار نحو استدلالی، دیدگاه‌های او در «الکتاب» فصل‌الخطاب بسیاری از مسائل است.
- **ابن هشام انصاری:** به دلیل تحلیل‌های دقیق و موشکافانه در «معنی اللیب»، به ویژه در مباحث مربوط به حروف، ادوات و نقش جملات، دیدگاه‌های او بسیار مورد توجه است.
- **اختلاف بصره و کوفه:** درک اصول کلی دو مکتب (قیاس‌گرایی بصریون در مقابل سماع‌گرایی کوفیون) برای پاسخ به سوالاتی که به وجوه مختلف یک قاعده یا جواز و عدم جواز یک ساختار می‌پردازند، کلیدی است.

این تحلیل نشان می‌دهد که موفقیت در آزمون دکتری نیازمند یک مطالعه عمیق، مقایسه‌ای و استدلالی است؛ رویکردی که این مجموعه تلاش کرده تا با پاسخ‌های تحلیلی خود، آن را برای شما هموار سازد.

جمع‌بندی نهایی و استراتژی مطالعه

بر اساس تحلیل روند آزمون‌ها، دستیابی به تسلط کامل نیازمند تمرکز ویژه بر مباحثی است که هم پرتکرار بوده و هم بالاترین سطح تحلیل را می‌طلبند. در ادامه، سه حوزه کلیدی مشخص شده و یک برنامه پیشنهادی برای مطالعه آن‌ها ارائه می‌شود.

سه مبحث کلیدی و سرنوشت‌ساز:

۱. **تحلیل صرفی و اعرابی ترکیبی:** این یک مبحث مجزا نیست، بلکه یک «مهارت» است که در قالب پیچیده‌ترین نوع سوالات آزمون سنجیده می‌شود. این سوالات نقطه تلاقی تمام دانش صرفی و نحوی شما هستند.
۲. **تمایز دقیق میان منصوبات:** توانایی تشخیص قطعی و مستدل میان حال، تمییز، مفعول مطلق (و نائب آن) و مفعول له در جملات پیچیده و مبهم، یکی از مهارت‌های تراز اول مورد نیاز در آزمون دکتری است.
۳. **اسالیب نحوی پیشرفته و نحو بلاغی:** درک عمیق اسالیبی چون **تنازع**، **اشتغال**، **استثناء مفرغ** و همچنین درک چرایی و هدف بلاغی ساختارهایی مانند **تقدیم و تأخیر**، کلید پاسخ به سوالات مفهومی است.

برنامه پیشنهادی برای تمرکز ویژه:

• **مبحث اول (تحلیل صرفی و اعرابی ترکیبی):**

○ **روش مطالعه:** رویکرد «یادگیری مبتنی بر مسئله». به جای شروع از قواعد، مستقیماً به سراغ سوالات «التحلیل الصرفی و الإعراب» در کتاب بروید. ابتدا خودتان برای تحلیل کامل تمام گزینه‌ها تلاش کنید و سپس پاسخ خود را با پاسخنامه تشریحی مقایسه نمایید. این روش به شما می‌آموزد که مانند یک طراح سوال، تمام ابعاد یک کلمه را به صورت یکپارچه ببینید.

• **مبحث دوم (تمایز میان منصوبات):**

○ **روش مطالعه:** ایجاد «جدول مقایسه‌ای». جدولی طراحی کنید که در ستون‌های آن، منصوبات کلیدی (حال، تمییز، مفعول له، مفعول مطلق) و در ردیف‌های آن، ویژگی‌های متمایزکننده (مانند جامد/مشتق بودن، هدف از ذکر در جمله، نوع ابهام‌زدایی، امکان تعدد و...) ذکر شده باشد. سپس تمام سوالات چالشی کتاب در این زمینه را حل کرده و هر مثال را در جدول خود به عنوان یک نمونه ثبت کنید.

• **مبحث سوم (اسالیب نحوی پیشرفته و نحو بلاغی):**

○ **روش مطالعه:** «غواصی عمیق». برای هر اسلوب (مانند تنازع)، ابتدا قواعد اصلی را مرور کنید. سپس تمام سوالات مربوط به آن را با استفاده از نمایه کتاب حل نمایید. در گام نهایی، به یکی از منابع پیشرفته مانند «النحو الوافی» یا «معنی اللبیب» مراجعه کرده و فصل مربوط به آن اسلوب را برای درک دیدگاه‌های مختلف و ظرایف آن مطالعه کنید. این کار به پاسخ‌های شما عمق علمی می‌بخشد.

با تمرکز بر این سه حوزه و به‌کارگیری روش‌های فوق، می‌توانید از سطح پاسخگویی به سوالات فراتر رفته و به تسلطی دست یابید که شایسته یک پژوهشگر مقطع دکتری است.

تحلیل کوتاه روند تغییرات

با تحلیل جدول فوق، چند روند مهم در طراحی سوالات آزمون دکتری در دهه اخیر آشکار می‌شود:

۱. افزایش چشمگیر سوالات تحلیلی-ترکیبی: همانطور که مشاهده می‌شود، تعداد سوالات «تحلیل جامع صرفی و اعرابی» از حدود ۵ سوال در سال‌های ابتدایی، به ۱۳ سوال در سال ۱۴۰۴ رسیده است. این روند به وضوح نشان‌دهنده تغییر رویکرد آزمون از سنجش دانش مجزا به سمت سنجش مهارت یکپارچه‌سازی و تحلیل عمیق است.
۲. ثبات اهمیت مباحث صرفی: مباحث کلیدی علم صرف، به ویژه «اعلال» و «ابواب ثلاثی مزید»، در تمام سال‌ها حضور ثابتی داشته‌اند. این نشان می‌دهد که تسلط بر ساختار کلمه همچنان یک پیش‌نیاز اساسی برای تحلیل‌های نحوی در سطح دکتری است.
۳. تمرکز پایدار بر منصوبات: مبحث «منصوبات»، به خصوص تمایز میان حال و تمییز، همواره یکی از پرتکرارترین و مهم‌ترین بخش‌های آزمون نحو بوده و اهمیت خود را در تمام این دوره حفظ کرده است.
۴. کاهش نسبی سوالات مستقل از اسالیب: در سال‌های اخیر، سوالاتی که به طور مستقل فقط یک اسلوب خاص (مانند اشتغال یا تنازع) را هدف قرار دهند، کاهش یافته و این مباحث بیشتر در قالب سوالات «تحلیل جامع» گنجانده شده‌اند.

دانش

بخش سوم: شناخت منابع و آراء (اولویت سوم)

توصیف: آزمون دکتری، آزمون «منبع‌شناسی» نیز هست. داوطلب باید بداند کدام نظر متعلق به کدام نحوی برجسته است.

• مباحث کلیدی:

- آراء النحاة (دیدگاه نحویون): شناخت دیدگاه‌های شاخص سیبویه، میرد، ابن هشام، ابن مالک و ابن جنی در مسائل اختلافی.
- تسلط بر منابع: آشنایی با ساختار و مباحث کتب مرجع اصلی که در سؤالات به آن‌ها اشاره می‌شود (مانند «شرح ابن عقیل»، «معنی اللیب» و «النحو الوافی»).

مسیر پیشنهادی مطالعه و کلید موفقیت (دوره دکتری)

۱. کلید موفقیت: موفقیت در آزمون دکتری صرفاً با تکرار تست‌های ارشد حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند مطالعه‌ی «شروح» و «کتب اختلافی» است.
۲. مسیر مطالعه:
 - گام اول: تسلط کامل بر مباحث جلد ارشد (به‌ویژه بخش‌های اولویت اول مانند اعلال و منصوبات).
 - گام دوم: مطالعه‌ی این مجموعه (تست‌های دکتری) و تمرکز بر «چرایی» پاسخ‌ها، نه فقط «چیستی» آن‌ها.
 - گام سوم: مراجعه به کتاب «درسنامه جامع صرف و نحو پیشرفته نشر پردازش» برای درک عمیق مسائل اختلافی و اسالیب پیچیده.
۳. استراتژی تحلیل تست: هر تست دکتری را به عنوان یک «مقاله کوتاه» در نظر بگیرید. به دنبال یافتن ریشه اختلاف نظر (بصری یا کوفی) در پس هر سؤال باشید.

آزمون دکترای زبان و ادبیات عرب ۱۴۰۴

صرف و نحو

عیّن الخطأ في الإعراب و التحليل الصرفي

۲۷۴. ﴿تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علواً في الأرض ولا فساداً و العاقبة للمتقين﴾

- (۱) الدار : مفرد مؤنث (معنويّ - مجازي) - جامد و غير مصدر - معرفّ بأل - معرب / خبر مفرد و مرفوع
- (۲) الذين: موصول خاص - لجمع المذكر - معرفة - مبنی على الفتح / مجرور بحرف جرّ محلّضاً و «للذين» جار و متعلّقهما «تجعل»
- (۳) المتقين: جمع سالم للمذكر - مشتق (اسم فاعل و مصدره «تقوى») - مجرور بالياء بحرف الجرّ و «للمتقين» جار و متعلّقهما محذوف تقديره «تكون» و شبه الجملة خبر مرفوع محلاً
- (۴) الأرض: مفرد مؤنث (معنويّ - مجازي) - جامد غير مصدر - معرفّ بأل - معرب / مجرور بحرف جرّ و «في الأرض» جار و متعلّقهما محذوف تقديره «يكون» و شبه الجملة نعت و منصوب محلاً بالتبعية للمنعوت «علواً»

۲۷۵. «أما بعد، فإن الله سبحانه و تعالى خلق الخلق حين خلقهم غنياً عن طاعتهم!»:

- (۱) تعالى: للغائب، مزيد ثلاثي بزيادة حرفين من باب تفاعل، معتل و ناقص (إعلاله بالقلب)، لازم، مبنی على الفتح المقدرّ / فاعله الضمير المستتر فيه جوازاً تقديره «هو»
- (۲) غنياً: مفرد، مذكر، مشتق و صفة مشبهة (مصدره: غنى)، نكرة، معرب صحيح الآخر، منصرف / حال مفردة و منصوب و صاحب الحال ضمير مستتر في «خلق» يعود إلى «الله»
- (۳) طاعة: اسم، جامد و اسم مصدر، معرفّ بالإضافة، معرب، صحيح الآخر / مجرور بحرف جرّ، «عن طاعة» جار و متعلّقهما شبه فعل «غنياً»
- (۴) بعد: اسم، غير متصرف، من الأسماء الملازمة للإضافة إلى الجملة، نكرة، معرب / ظرف غير متصرف و مفعول فيه للزمان و منصوب

۲۷۶. «حبّ السلامة يثنى همّ صاحبه عن المعالي، و يضرى المرء بالكسل!»:

- (۱) المعالي: جمع تكسير (مفردة: معلاة، مؤنث)، معرفّ بأل، معرب، منقوص، ممنوع من الصّرف / مجرور بكسرة مقدّرة (لوجود الألف و اللام)؛ «عن المعالي»: جار و متعلّقهما فعل «يثنى»
- (۲) الكسل: مفرد مذكر، جامد و مصدر، معرفّ بأل، معرب، صحيح الآخر، منصرف / مجرور بحرف الجرّ؛ بالكسل: جار و متعلّقهما فعل «يضرى»
- (۳) يثنى: للغائب، مجرد ثلاثي، معتل و ناقص (إعلاله بالإسكان بحذف الحركة) - متعدّد، مبنی للمعلوم / فعل مرفوع محلاً و فاعله الضمير المستتر فيه جوازاً تقديره «هو»

- (۴) يضرى: مزيد ثلاثي (من باب إفعال)، متعدّد، مبنی للمعلوم، معرب / فعل مرفوع بضمّة مقدّرة فاعله ضمير «هو» المستتر فيه جوازاً و الجملة فعلية و مرفوع محلاً بالتبعية عن المعطوف عليه

۲۷۷. عيّن الحرف المضارع مضمومًا في كلّ الأفعال:

- (۱) أفتح - استقبل - باشر - تفاهم
- (۲) دحرج - تجرّع - استمرّ - جلس
- (۳) تزلزل - تعلّم - اجترأ - كاتب
- (۴) زلزل - أقبل - علّم - جادل

۲۷۸. عین ما یمتنع فيه الإدغام :

- (۱) لا تمدد يدك لتجني ثمرة زرعها غيرك!
- (۲) أشدُّ أو أصرک الأخوية لئلا تبقى وحيداً في الحياة!
- (۳) لم يظلل الأمر هكذا! فهو في تطوّر و تحوّل!
- (۴) سررت من زيارتك جداً، إذ لم يكن لي خبر عنك!

۲۷۹. عین التنوين عوضاً عن الاسم المحذوف:

- (۱) تقبض عنهم أيدٍ كثيرة! (۲) لكلّ أهل!
- (۳) أنت هادٍ لكلّ عاصٍ! (۴) ساعٍ سريعٍ نجا!

۲۸۰. عین الأسماء كلّها جمع قلّة:

- (۱) عمدة - صرعى - أوصياء
- (۲) مرضى - خضر - آباء
- (۳) أشهر - أقلام - أسئلة
- (۴) سبل - حفظة - فتية

۲۸۱. عین الخطأ في المنسوب:

- (۱) حسنين حسنى / حسن ← حسنى
- (۲) دنيا ← دنى / مرتضى ← مرتضى
- (۳) ملك ← ملكى / ملك ← ملكى
- (۴) فتاة ← فتوى / فتى ← فتوى

۲۸۲. عین الممنوع من الصرف كلّه:

- (۱) أربع - مدارس - قتلّى - تليفون
- (۲) أكرم - قدس - مرتضى - إبراهيم
- (۳) تلفزيون - دفاتر - فضلاء - جوعان
- (۴) رمضان - أكابر - زينب - جوعى

۲۸۳. عین الفاء ليست سببية:

- (۱) لولا تأتينا فنتكلم معك!
- (۲) مازلنا نراك فنفرح بزيارتك!
- (۳) يا ليتك كنت عندنا فندرس معاً!
- (۴) البس ملابس مناسبة فتصحّ!

۲۸۴. عین ما حذف فيه جواب الشرط:

- (۱) لو تأمل الإنسان في كلّ فعل يأتيه لما ندم!
- (۲) إن فكّر الإنسان في ذات الله تعالى، والله فقد حار!
- (۳) مهما أحاطتک المصاعب فكن متوكلاً على الله!
- (۴) و نفسى من جالس صديق السوء فترة لقد تأثر به!

۲۸۵. عین الخطأ:

- (۱) حذار الكذب و الغشّ أيها المسلم!
- (۲) أيها الإنسان، بله الرياء و الخداع!
- (۳) الرياء و الخداع حذار أيها الإنسان!
- (۴) الكذب و الغشّ اجتنبه أيها المسلم!

۲۸۶. عین الخطأ في باب الاشتغال:

- (۱) إن تلميذك ربّيته فقد خدمت المجتمع!
- (۲) الخبيرين تحترمهم أنت لأنك خير!
- (۳) دخلت الصف و الطلبة يخاطبهم الأستاذ!
- (۴) الصباقيين أنت تحترمهم لأنك صادق!

۲۸۷. عین الخطأ:

- (۱) لا خطيباً في التدوة! (لا يوجد أى نوع من «خطيب» بناتاً)
- (۲) لا نزاع و لا حوار في الجلسة! (الاهتمام بنفى النزاع أشد)
- (۳) لا طالب و طالبة في الصف! (يريد المتكلم إثبات وجود «الطالبة» في الصف)
- (۴) لا أصغر من عمله و لا أكبر! (كأن المتكلم لم يكن متأكداً في نفي القسم الأول بخلاف القسم الثانى)

۲۸۸. عین ما لا يمكن أن يكون منادى:

- (۱) إلهي إرحمنا و عافنا في الدنيا و الآخرة!
- (۲) مطلعاً على حقائق الأمور، أخبرنا عن الواقع!
- (۳) طلبة الجامعة يجدون في التعلم حباً في التقدم!
- (۴) زميلتي أشكرك كثيراً على مساعدتك إياي!

۲۷۴. گزینه ۱)

۱. شناسایی و تبیین موضوع سؤال و گزینه صحیح

(توجه: کلید اولیه سازمان سنجش گزینه ۳ را به عنوان پاسخ اعلام کرده است. این امر به احتمال بسیار زیاد خطایی فاحش در کلید اولیه است، زیرا گزینه ۱ حاوی یک خطای واضح و مسلم در اعراب است، در حالی که تحلیل گزینه ۳ (با اندکی مسامحه) قابل قبول است.)

تبیین موضوع: این سؤال به دنبال شناسایی تحلیل صرفی و نحوی نادرست در آیه شریفه است. گزینه ۱ به دلیل اعراب اشتباه کلمه «الدَّارُ» به عنوان «خبر»، در حالی که نقش آن «بدل» یا «عطف بیان» است، گزینه نادرست و پاسخ سؤال می‌باشد.

۲. تحلیل گزینه صحیح (گزینه ۱)

تحلیل ارائه شده در این گزینه غلط است.

• نحوی (اعراب کلمه):

- تَلْكَ: اسم اشاره، مبتدا و محلاً مرفوع است.
 - الدَّارُ: اسم معرفه به «ال» است که پس از اسم اشاره آمده است. طبق قاعده، اسم معرفه به «ال» پس از اسم اشاره، بدل یا عطف بیان از اسم اشاره است و در اعراب از آن تبعیت می‌کند. بنابراین «الدَّارُ» بدل مرفوع است، نه خبر.
 - الْأَخْرَةُ: نعت (صفت) برای «الدار» است.
 - نَجْعَلُهَا...: جمله فعلیه «تجعلها...» خبر برای مبتدای «تلك» است و در محل رفع قرار دارد.
- خطای اصلی: گزینه ۱ به اشتباه «الدار» را خبر معرفی کرده است.

۳. شرح قواعد دستوری

• قاعده اسم معرفه به «ال» پس از اسم اشاره: هرگاه پس از یک اسم اشاره، اسمی بیاید که دارای «ال» تعریف است، آن اسم سه نقش می‌تواند داشته باشد:

بدل یا عطف بیان: این رایج‌ترین و اصلی‌ترین نقش است (مانند مثال آیه).

نعت (صفت): اگر اسم اشاره برای توصیف به کار رفته باشد.

خبر: تنها در صورتی که اسم اشاره مبتدا باشد و هیچ خبر دیگری در جمله نباشد و معنا کامل شود (مانند: هذا الرجل، اگر مقصود "این مرد است" باشد).

• قاعده خبر جمله: خبر می‌تواند به صورت جمله (اسمی یا فعلیه) بیاید. در این حالت، کل جمله در محل رفع خبر قرار می‌گیرد.

۴. منابع

• النحو الوافی، تألیف عباس حسن، انتشارات ناصرخسرو: جلد اول، در مبحث المبتدأ والخبر به تفصیل به انواع خبر پرداخته و در بخش التوابع (جلد سوم)، قاعده اسم معرفه پس از اسم اشاره را به طور کامل شرح داده است.

• جامع الدروس العربیة، تألیف مصطفی غلابینی: در بخش نحو، این قواعد با مثال‌های واضح و ساختاری آموزشی ارائه شده‌اند.

۲۷۵. گزینه ۴)

۱. شناسایی و تبیین موضوع سؤال و گزینه صحیح

تبیین موضوع: این سؤال به دنبال شناسایی تحلیل صرفی و نحوی نادرست در عبارت است. گزینه ۴ به دلیل توصیف اشتباه ظرف «بَعْدُ» به عنوان «غیر متصرف»، «نکره» و «معرب»، گزینه نادرست و پاسخ سؤال می‌باشد.

۲. تحلیل گزینه صحیح (گزینه ۴)

تحلیل ارائه شده برای کلمه «بَعْدُ» در این گزینه از چند جهت غلط است.

- صرفی و نحوی (بناء و اعراب): کلمه «بَعْدُ» (و همچنین قبل، فوق، تحت و...) از ظروف زمانی و مکانی است که حالت بناء خاصی دارد. هرگاه مضاف‌الیه آن حذف شود و معنای آن در نیت گوینده باشد، این ظرف مبنی بر ضم می‌شود. در عبارت «أَمَّا بَعْدُ»، مضاف‌الیه (مثلاً: بعد الحمد والصلوة) حذف شده و بنابراین «بَعْدُ» مبنی است، نه معرب.

- صرفی (تصرف): «بعد» یک ظرف متصرف است، نه غیر متصرف. یعنی می‌تواند از حالت ظرفیت خارج شده و نقش‌های دیگری مانند فاعل یا مبتدا را بپذیرد (جاءَ مِنْ بَعْدِهِ...).
 - نحوی (تعریف و تنکیر): «بعد» در این حالت (مبني بر ضم)، معرفه است نه نکره. بنابراین، تمام توصیفات ارائه شده در این گزینه برای «بعد» نادرست است.
 - ۳. شرح قواعد دستوری
 - قاعده ظروف مبني و معرب: اکثر ظروف معرب و منصوب هستند. اما گروهی از ظروف همواره مبني هستند (مانند: حَيْثُ، إِذْ، الْآنَ).
 - قاعده بناء «قبل» و «بعد» و جهات ست: ظروف جهت (قبل، بعد، فوق، تحت، أمام، خلف) در حالت عادی معرب هستند. اما اگر مضاف‌الیه آن‌ها حذف شود و معنایش در نیت باشد، این ظروف مبني بر ضم می‌شوند.
 - مثال قرآنی: ﴿لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ﴾.
 - قاعده ظرف متصرف و غیرمتصرف:
 - متصرف: ظرفی که می‌تواند علاوه بر نقش ظرفیت، نقش‌های دیگری (فاعل، مبتدا، خبر...) بپذیرد (يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَبَارَكًا).
 - غیرمتصرف: ظرفی که همواره ظرف است و نقش دیگری نمی‌پذیرد (قَطُّ، عَوْضٌ).
 - ۴. منابع
 - النحو الوافی، تألیف عباس حسن، انتشارات ناصر خسرو: جلد سوم، مبحث المفعول فیه، به تفصیل به انواع ظروف مبني و معرب و متصرف و غیرمتصرف، و به ویژه قواعد بناء «قبل» و «بعد» پرداخته است.
 - جامع الدروس العربیة، تألیف مصطفی غلایینی: در بخش منصوبات، این قواعد با مثال‌های روشن و کاربردی توضیح داده شده‌اند.
۲۷۶. گزینه ۳)
۱. شناسایی و تبیین موضوع سؤال و گزینه صحیح
 - تبیین موضوع: این سؤال به دنبال شناسایی تحلیل صرفی و نحوی نادرست در بیت شعر است. گزینه ۳ به دلیل تحلیل اشتباه نوع اعلال و همچنین اعراب فعل «یثنی»، گزینه نادرست و پاسخ سؤال می‌باشد.
 ۲. تحلیل گزینه صحیح (گزینه ۳)
 - تحلیل ارائه شده برای فعل «یثنی» در این گزینه از چند جهت غلط است.
 - صرفی (نوع اعلال): «یثنی» فعل مضارع از ریشه «ث-ن-ی» (معتل ناقص یائی) است. اعراب فعل مضارع معتل الآخر به یاء در حالت رفع، تقدیری به دلیل ثقل (سنگینی) است، نه اعلال به اسکان. اعلال به اسکان (نقل حرکت) در افعال اجوف رخ می‌دهد (مانند: يَقُولُ ← يَقُولُ).
 - نحوی (اعراب فعل): یک فعل مفرد معرب، مرفوع به ضمه (ظاهری یا مقدره) است، نه مرفوع محلاً. اعراب محلی مخصوص کلمات مبني و جملات است. فعل «یثنی» یک فعل معرب است.
 - اعراب صحیح: فعل مضارع مرفوع، و علامت رفعه الضمة المقدره علی الیاء للثقل.
 - به دلیل این دو خطای آشکار در تحلیل صرفی و نحوی، این گزینه نادرست است.
 ۳. شرح قواعد دستوری
 - قاعده اعراب فعل مضارع معتل الآخر (Declension of a Final-Weak Verb):
 - معتل به واو یا یاء: در حالت رفع، اعراب آن تقدیری به دلیل ثقل است (يَدْعُو، يَرْمِي). در حالت نصب، اعراب آن ظاهری است (لَنْ يَدْعُو، لَنْ يَرْمِي).
 - معتل به الف: در حالت رفع و نصب، اعراب آن تقدیری به دلیل تعذر است (يَخْشَى، لَنْ يَخْشَى).
 - در حالت جزم، هر سه نوع با حذف حرف عله مجزوم می‌شوند.
 - تفاوت اعراب لفظی، تقدیری و محلی:
 - لفظی (ظاهری): علامت اعراب تلفظ می‌شود.

- تقدیری: علامت اعراب به دلیل مانعی (ثقل یا تعذر) تلفظ نمی‌شود اما کلمه معرب است.
- محلی: کلمه مبنی است و شکل آن تغییر نمی‌کند، اما در جایگاه (محل) یک نقش اعرابی قرار می‌گیرد.

۴. منابع

- النحو الوافی، تألیف عباس حسن، انتشارات ناصر خسرو: جلد چهارم، بخش **إعراب الفعل المضارع**، به تفصیل به اعراب انواع افعال صحیح و معتل و دلایل تقدیری بودن اعراب پرداخته است.
- صرف ساده، تألیف سید محمدرضا طباطبایی: در بخش **فعل معتل ناقص**، قواعد اعلال و اعراب این افعال به روشنی توضیح داده شده است.

گزینه ۴) ۲۷۷.

۱. شناسایی و تبیین موضوع سؤال و گزینه صحیح

تبیین موضوع: این سؤال به دنبال شناسایی گروهی از افعال است که **حرف مضارعه** در صیغه مضارع همگی آن‌ها **مضموم** (دارای حرکت ضمه) باشد. این ویژگی مختص افعال رباعی (مجرد و مزید) و سه باب از ابواب ثلاثی مزید است. گزینه ۴ تنها گزینه‌ای است که تمام افعال آن این شرط را دارند.

۲. تحلیل گزینه صحیح (گزینه ۴)

تمام افعال موجود در این گزینه، در حالت مضارع با حرف مضارعه مضموم آغاز می‌شوند:

- زَلَّزَلٌ: فعل رباعی مجرد بر وزن «فَعَّلَ». مضارع آن بر وزن «يُفَعِّلُ» می‌آید: يُزَلِّزِلُ.
- أَقْبَلَ: فعل ثلاثی مزید از باب **إفعال** بر وزن «أَفْعَلَ». مضارع آن بر وزن «يُفَعِّلُ» می‌آید: يُقْبِلُ.
- عَلَّمَ: فعل ثلاثی مزید از باب **تفعیل** بر وزن «فَعَّلَ». مضارع آن بر وزن «يُفَعِّلُ» می‌آید: يُعَلِّمُ.
- جَادَلَ: فعل ثلاثی مزید از باب **مفاعله** بر وزن «فَاعَلَ». مضارع آن بر وزن «يُفَاعِلُ» می‌آید: يُجَادِلُ.

تحلیل خطای سایر گزینه‌ها:

- گزینه ۱: «اسْتَقْبَلَ» (باب استفعال) و «تَفَاهَمَ» (باب تفاعل) حرف مضارعه مفتوح دارند (يَسْتَقْبِلُ، يَتَفَاهَمُ).
- گزینه ۲: «تَجَرَّعَ» (باب تفاعل)، «اسْتَمَرَّ» (باب استفعال) و «جَلَسَ» (ثلاثی مجرد) حرف مضارعه مفتوح دارند.
- گزینه ۳: «تَزَلَّزَلَ» (باب تفاعل)، «تَعَلَّمَ» (باب تفاعل) و «اجْتَرَأَ» (باب افتعال) حرف مضارعه مفتوح دارند.

۳. شرح قواعد دستوری

- قاعده حرکت حرف مضارعه: حرف مضارعه (أ، ت، ی، ن) در ابتدای فعل مضارع، یا مفتوح است یا مضموم.

○ حالت ضمه (مضموم): این حالت تنها در **چهار نوع فعل** رخ می‌دهد:

۱. مضارع باب **إفعال** ثلاثی مزید: (يُكْرِمُ)
۲. مضارع باب **تفعیل** ثلاثی مزید: (يُعَلِّمُ)
۳. مضارع باب **مفاعله** ثلاثی مزید: (يُقَاتِلُ)
۴. مضارع رباعی (مجرد و مزید): (يُدْحِرُجُ، يَتَدَحْرَجُ)

- حالت فتحه (مفتوح): در تمام **ابواب دیگر** (ثلاثی مجرد، و سایر ابواب ثلاثی مزید)، حرف مضارعه مفتوح است.

۴. منابع

- صرف ساده، تألیف سید محمدرضا طباطبایی: در بخش **فعل مضارع** و در جداول مربوط به **صرف ابواب ثلاثی مزید و رباعی**، حرکت حرف مضارعه برای هر باب به روشنی مشخص شده است.
- مبادئ العربية في الصرف والنحو (جلد ۴)، تألیف رشید الشرتونی: این جلد به صورت تخصصی به علم صرف پرداخته و ساختار فعل مضارع در تمام ابواب را به تفصیل شرح می‌دهد.

پیوست ها

- درسنامه جامع (بر اساس پاسخنامه ها)

- تست های تالیفی با احتمال بسیار زیاد تکرار در آزمون های آتی

- واژه نامه و شرح اصطلاحات تخصصی

- نمایه index

نامه جامع صرف و نحو پیشرفته براساس پاسخنامه های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۴

تحلیل صرفی فصول اولیٰ ترکیبی

۱. مقدمه و مفاهیم بنیادی

سوالات «تحلیل صرفی و اعرابی» که در سال‌های اخیر به بخش اصلی و تعیین‌کننده آزمون در مقطع دکتری تبدیل شده‌اند، فراتر از یک مبحث خاص، یک مهارت جامع و عالی‌ترین سطح سنجش دانش زبان عربی به شمار می‌روند. این نوع سوال، توانایی داوطلب در کالبدشکافی یک کلمه در دل یک جمله یا متن را از تمام ابعاد ممکن ارزیابی می‌کند.

مفهوم تحلیل ترکیبی: این تحلیل به معنای بررسی یکپارچه دو علم صرف و نحو بر روی یک کلمه واحد است. می‌توان این فرآیند را به کار یک کارآگاه تشبیه کرد:

- **تحلیل صرفی (هویت‌شناسی کلمه):** در این مرحله، هویت و پیشینه کلمه را بررسی می‌کنیم. این شامل شناسایی ریشه (حروف اصلی)، وزن، باب (برای فعل)، نوع کلمه (جامد یا مشتق و نوع آن)، و هرگونه تغییرات ساختاری ناشی از قواعدی چون اعلال، ابدال و ادغام است. این مرحله به ما می‌گوید کلمه «چیست».
- **تحلیل نحوی (نقش کلمه در صحنه جمله):** در این مرحله، به نقش و عملکرد کلمه در صحنه جمله می‌پردازیم. این شامل تعیین نقش دستوری (فاعل، مفعول، حال و...)، ارتباط آن با سایر کلمات (عامل و معمول)، و در نهایت، تعیین حالت و نوع اعراب آن (ظاهری، تقدیری، محلی) است. این مرحله به ما می‌گوید کلمه «چه می‌کند».

جایگاه و اهمیت: این مبحث، نقطه تلاقی تمام آموخته‌های شماسات و نشان‌دهنده گذار از دانش منفرد به دانایی یکپارچه است. تسلط بر این مهارت نه تنها کلید موفقیت در آزمون دکتری است، بلکه ابزار اصلی یک پژوهشگر برای فهم دقیق و عالمانه متون کهن، به ویژه قرآن کریم و شاهکارهای ادبیات عربی، محسوب می‌شود.

۲. تحلیل رویکرد آزمون در این مبحث

با تحلیل دقیق آزمون‌های سال‌های اخیر، رویکرد مشخص و هوشمندانه‌ای در طراحی این سوالات قابل مشاهده است:

- **قالب سوال:** قالب غالب، «عَيْنَ الْخَطِّ فِي الْأَعْرَابِ وَ التَّحْلِيلِ الصَّرْفِيِّ» (گزینه نادرست در تحلیل صرفی و اعرابی را مشخص کنید) است. در این قالب، برای یک کلمه مشخص، چهار تحلیل تفصیلی ارائه می‌شود. سه تحلیل کاملاً دقیق و صحیح بوده و تنها یک تحلیل، حاوی یک خطای جزئی اما سرنوشت‌ساز است.
- **انواع خطاهای طراحی شده:** خطایی که در گزینه نادرست گنجانده می‌شود، معمولاً یکی از موارد زیر است:
 - **خطاهای صرفی:** اشتباه در تعیین ریشه، باب فعل، نوع مشتق (مثلاً تحلیل اسم فاعل به جای صفت مشبیه)، یا مراحل دقیق یک اعلال.
 - **خطاهای نحوی:** اشتباه در تشخیص نقش اصلی کلمه (مثلاً تحلیل حال به جای تمییز) یا متعلق شبه‌جمله.
 - **خطاهای اعرابی:** اشتباه در تعیین نوع اعراب (مثلاً ظاهری به جای تقدیری) یا علامت اعراب (مثلاً فتحه به جای کسره در جمع مؤنث سالم).
 - **خطاهای مفهومی:** اشتباه در تشخیص نوع کلمه (مثلاً جامد به جای مشتق) یا نوع معرفه و نکره بودن آن.
- **هدف‌گذاری بر نقاط ابهام:** طراحان سوال، کلماتی را برای تحلیل انتخاب می‌کنند که پتانسیل بالایی برای ایجاد خطا و تردید دارند. این کلمات معمولاً شامل افعال معتل (به ویژه لفیف)، مشتقات عامل، کلمات مبنی، اسماء ممنوعه از صرف، و کلماتی با نقش‌های نحوی مشابه هستند.

۳. نکات کلیدی و پرتکرار از دل آزمون‌ها

- **یکپارچگی صرف و نحو:** مهم‌ترین نکته این است که ساختار صرفی یک کلمه مستقیماً بر عملکرد نحوی آن تأثیر می‌گذارد. برای مثال، اگر کلمه‌ای را به درستی به عنوان «صفت مشبیه» (که از فعل لازم ساخته می‌شود) بشناسید، انتظار نخواهید داشت که مفعول به مستقیم بگیرد، در حالی که «اسم فاعل» (که از فعل متعدی ساخته می‌شود) این قابلیت را دارد.

- **تحلیل دقیق فعل معتل:** پرتکرارترین سوالات صرفی در این بخش، به تحلیل افعال معتل (به ویژه ناقص و لقیف) در ابواب مزید و در صیغه‌های خاص (مانند امر یا مضارع مجزوم) می‌پردازد. تسلط بر اینکه کدام حرف عله، کی و چرا حذف، قلب یا ساکن می‌شود، حیاتی است.
- **شناخت دقیق مشتقات و عمل آنها:** تمایز میان انواع مشتقات (اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبیه، اسم تفضیل) و شرایط عمل کردن آنها در جمله، همواره مورد سوال بوده است. برای مثال، باید بدانید که اسم فاعل در صورتی عمل می‌کند که بر حال یا استقبال دلالت کند.
- **تسلط بر انواع اعراب:** تشخیص تفاوت میان اعراب **ظاهری** (در آخر کلمات صحیح)، **تقدیری** (در آخر کلمات مقصور و منقوص) و **محلّی** (برای کلمات مبنی و جملات)، یکی از کلیدهای اصلی پاسخگویی به این سوالات است. برای مثال، اعراب «جاء الفتی» تقدیری است، اما اعراب «جاء هذا» محلّی است.
- **بناء و اعراب:** توانایی تشخیص کلمات معرب از مبنی، به ویژه در اسم‌های خاصی مانند ظروف (حیث، إذ)، اسماء اشاره (هذا)، و اسماء شرط (من)، بسیار حیاتی است.

۴. اشتباهات متداول و دام‌های تستی

با تحلیل گزینه‌های نادرست در آزمون‌های گذشته، دام‌های تستی زیر بسیار پرتکرار هستند. آگاهی از آنها شما را در برابر خطاهای رایج ایمن می‌سازد.

- **خطا در تشخیص باب فعل:** اشتباه گرفتن باب «تفعیل» با «تفعّل» یا «إفعال» با «افتعال» که منجر به تحلیل نادرست معنا، لازم و متعدی بودن، و ساختار فعل می‌شود. این دام موثر است زیرا اوزان این افعال گاهی بسیار شبیه به هم هستند.
- **تحلیل ناقص اعلال:** تشخیص کلی نوع اعلال (مثلاً قلب) اما اشتباه در بیان علت یا مراحل دقیق آن (مثلاً قلب «واو» به «یاء» به جای «واو» به «الف»).
- **خلط میان مشتقات:** تحلیل یک کلمه به عنوان اسم فاعل در حالی که صفت مشبیه است (یا برعکس). این دام موثر است زیرا هر دو بر کننده کار یا دارنده صفت دلالت دارند، اما از افعال متفاوتی (متعدی/لازم) ساخته می‌شوند و عمل متفاوتی دارند.
- **نادیده گرفتن بناء:** معرب دانستن یک کلمه مبنی (مانند اسم موصول) یا برعکس. این اشتباه معمولاً در مورد کلماتی رخ می‌دهد که در برخی ساختارها معرب و در برخی دیگر مبنی هستند (مانند منادی).
- **خطای جزئی در تحلیل کامل:** خطرناک‌ترین دام این است که یک گزینه در تمام موارد (مانند نقش، اعراب، ریشه) صحیح باشد، اما در یک جزئیات کوچک (مانند جامد یا مشتق بودن) خطا داشته باشد. این دام، دقت و توجه کامل داوطلب را می‌طلبد و نیازمند یک بازبینی نظام‌مند برای هر تحلیل است.

۵. حل تحلیلی نمونه سوالات منتخب

نمونه سوال ۱ (تحلیل فعل معتل ناقص - آزمون ۱۴۰۲، سوال ۱۰۶۹)

سوال: «تَوَلَّى الْقِتَالَ الْمَارِقِينَ بِنَفْسِهِ وَقَدْ أَسْلَمَاهُ مُبَعَّدٌ وَ « وَ حَمِيمٍ » عَيْنَ الْخَطَأِ عَنْ « أَسْلَمًا فِي لُغَةِ أَكْلُونِي الْبِرَاغِيثِ:

- (۱) جمله فعلیه و خبر مقدم فی محل رفع ، و المبتدأ المؤخر « مبعّد »
- (۲) فعل ماض و فاعله ضمیر اللف البارز ، و « مبعّد » فاعل بعد فاعل
- (۳) فاعله ضمیر اللف البارز ، و « مبعّد » بدل من اللف و مرفوع بالتبعية
- (۴) فعل ماض - و اللف حرف إشارة إلى المثنی و ال تعرب ، و فاعله « مبعّد »

پاسخ تشریحی:

- **گزینه صحیح (گزینه خطا):** گزینه ۲
- **تحلیل گزینه صحیح:** عبارت «فاعل بعد فاعل» یک تناقض دستوری آشکار است. یک فعل در زبان عربی تنها می‌تواند یک فاعل داشته باشد. این تحلیل، از اساس با مبانی علم نحو در تضاد است و به همین دلیل به سادگی به عنوان گزینه نادرست شناسایی می‌شود.

• تحلیل سایر گزینه‌ها:

- گزینه ۱، ۳ و ۴: هر سه گزینه، توجیه‌هایی هستند که نحویان برای لهجه «أکلونی البراغیث» (که در آن فعل بر فاعل ظاهر مقدم شده اما شناسه عدد می‌گیرد) ارائه داده‌اند. برخی «الف» در «أسلما» را صرفاً علامت تثنیه و «مبعد» را فاعل می‌دانند (تحلیل گزینه ۴). برخی دیگر «الف» را ضمیر فاعل دانسته و «مبعد» را بدل از آن تلقی می‌کنند (تحلیل گزینه ۳). گروه سوم نیز کل جمله فعلیه «أسلما» را خبر مقدم و «مبعد» را مبتدای مؤخر در نظر می‌گیرند (تحلیل گزینه ۱). بنابراین، این سه تحلیل همگی در کتب نحوی به عنوان دیدگاه‌های مختلف مطرح شده و صحیح هستند.

نمونه سوال ۲ (تحلیل جامع - آزمون ۱۴۰۳، سوال ۱۱۰۷)

سوال: « وَ إِنِّي لَعَبْدٌ لِّصَیْفٍ مَادَامَ تَأْوِيًا وَ مَا فِيَّ إِلَّا تِيكَ مِنْ شِيْمَةِ الْعَبْدِ! » عَيْنَ الْخَطَا:

- ۱) ما حرف شبیه ب «لیس» و من النواسخ، اسم «تیک» المؤخر، و خبره «فی» المقدم و شبه الجملة
 - ۲) مادام: «ما» حرف مصدری و ظرفی، «مادام» من الأفعال الناقصة، و مؤول بالمصدر تأويله «مدة دوامه»
 - ۳) ت یک: «ت ی» اسم إشارة للقريبة، و الکاف حرف الخطاب، و ال تعمل فيها «ما» شبیه ب «لیس» أو الحجازية النقصان نفيها بحرف «إلّا»
 - ۴) ث اویاً: اسم - مفرد مذکر - مشتق و اسم فاعل (مصدره: «ثاء» - ن کره - معرب - منقوص / خبر مفرد و منصوب الفعل «مادام»
- پاسخ تشریحی:

- گزینه صحیح (گزینه خطا): گزینه ۱
- تحلیل گزینه صحیح: در مصراع دوم، اسلوب استثناء مفرغ (حصر) به کار رفته است. در این حالت، «ما» حرف نافی غیرعامل (مهمله) است و عمل «لیس» را انجام نمی‌دهد، زیرا نفی آن با «إلّا» نقض شده است. بنابراین، جمله پس از آن یک جمله اسمیه عادی است که ارکان آن جابجا شده‌اند: «تیک شیمه العبد فی» (آن خصلت بندگی در من است). در این ساختار، «تیک» مبتدای مؤخر و «فی» خبر مقدم است. گزینه ۱ با عامل دانستن «ما»، تحلیلی نادرست ارائه می‌دهد.
- تحلیل سایر گزینه‌ها:
 - گزینه ۲: تحلیل «مادام» به عنوان فعل ناقص و «ما»ی قبل از آن به عنوان مصدریه ظرفیه کاملاً صحیح است.
 - گزینه ۳: دلیل باطل شدن عمل «ما» را به درستی «انتقاض نفی با إلّا» ذکر کرده است.
 - گزینه ۴: تحلیل «ثاویاً» به عنوان اسم فاعل از ریشه (ث-و-ی)، اسم منقوص، و خبر منصوب برای «مادام» کاملاً دقیق و صحیح است.

۶. جمع‌بندی و استراتژی پاسخ

- تسلط بر تحلیل صرفی و اعرابی ترکیبی، یک مهارت اکتسابی است که با تمرین و تکرار به دست می‌آید. برای پاسخ به این سوالات، پیشنهاد می‌شود همواره از یک الگوریتم منظم پیروی کنید:
۱. مرحله اول: تحلیل صرفی (هویت‌شناسی): ابتدا ساختار کلمه را به تنهایی بررسی کنید: ریشه، وزن، جامد یا مشتق بودن، نوع مشتق، باب فعل، و هرگونه اعلال یا ابدال رخ داده در آن.
 ۲. مرحله دوم: تحلیل نحوی (نقش‌یابی): سپس به جایگاه کلمه در جمله نگاه کنید: نقش دستوری آن (فاعل، حال، تمییز و...)، ارتباطش با عامل و معمول‌های دیگر، و جایگاه کلی جمله.
 ۳. مرحله سوم: تعیین اعراب: بر اساس نقش، حالت اعرابی (رفع، نصب، جر، جزم) و نوع آن (ظاهری، تقدیری، محلی) را مشخص کنید.
 ۴. مرحله چهارم: ارزیابی و مقایسه گزینه‌ها: تحلیل دقیق خود را مانند یک چک‌لیست در دست گرفته و جزئیات هر چهار گزینه را با آن مقایسه کنید. اولین و قطعی‌ترین نقطه اختلاف را به عنوان پاسخ شناسایی نمایید و با قاطعیت سایر گزینه‌ها را رد کنید. این رویکرد نظام‌مند، دقت شما را به حداکثر رسانده و احتمال خطا را به حداقل می‌رساند.

فصل دوم: اسالیب نحوی پیشرفته (تنازع، اشتغال، استثناء)

۱. مقدمه و مفاهیم بنیادی

در علم نحو، علاوه بر ساختار استاندارد جمله، اسالیب یا ساختارهای ویژه‌ای وجود دارند که از ترتیب عادی ارکان جمله پیروی نمی‌کنند و برای بیان معانی دقیق و اهداف بلاغی خاص به کار می‌روند. تسلط بر این اسالیب، که در متون عالی مانند قرآن کریم و شعر جاهلی بسیار پرکاربرد هستند، وجه تمایز یک نحوی مبتدی از یک تحلیل‌گر پیشرفته است. در این فصل، به کالبدشکافی سه مورد از مهم‌ترین و پرچالش‌ترین این اسالیب می‌پردازیم:

- **تنازع (کشمکش):** وضعیتی که در آن دو فعل (عامل) یا بیشتر، بر سر عمل کردن در یک اسم (معمول) با یکدیگر به رقابت و کشمکش می‌پردازند.
- **اشتغال (درگیری):** ساختاری که در آن، یک اسم در ابتدای جمله می‌آید و فعل پس از آن، به جای عمل مستقیم در آن اسم، در ضمیری که به آن بازمی‌گردد «مشغول» و درگیر می‌شود.
- **استثناء (جداسازی):** اسلوبی برای خارج کردن یک اسم (مستثنی) از حکم کلی ماقبل (مستثنی منه) که تحلیل دقیق آن نیازمند درک انواع و شرایط پیچیده آن است.

جایگاه و اهمیت: این سه مبحث به دلیل خروج از قواعد عمومی جمله و ارتباط تنگاتنگ با مباحثی چون تقدیم و تأخیر، حذف، و دیدگاه‌های مکاتب نحوی، همواره در کانون توجه آزمون‌های سطح دکتری قرار داشته‌اند. تسلط بر آن‌ها نه تنها برای پاسخگویی به سوالات مستقیم، بلکه برای درک عمیق ساختار جمله در زبان عربی حیاتی است.

۲. تحلیل رویکرد آزمون در این مبحث

با تحلیل آزمون‌های دکتری در سال‌های اخیر، رویکرد طراحان سوال در این سه مبحث کاملاً مشخص و تحلیلی است:

- **در تنازع:** سوالات این بخش تقریباً همیشه بر محور **اختلاف نظر مکاتب بصره و کوفه** طراحی می‌شوند. از داوطلب انتظار می‌رود که بداند دیدگاه ارجح (دیدگاه بصریون مبنی بر اعمال فعل دوم) چیست و جمله بر اساس آن چگونه بازسازی می‌شود.
- **در اشتغال:** تمرکز اصلی سوالات بر **احکام اعرابی اسم مشغول‌عنه** است. سوالات به دنبال سنجش تسلط داوطلب بر شرایطی هستند که نصب، رفع، یا هر دو وجه را برای اسم مقدم واجب یا جایز می‌سازند. شناخت ادوات مختص فعل (مانند ادوات شرط و تحضیض) در این بخش کلیدی است.
- **در استثناء:** تمام سوالات این بخش به **تشخیص دقیق نوع استثناء** بازمی‌گردد. طراحان با ارائه آیات و عبارات پیچیده، توانایی داوطلب در تفکیک میان انواع **تام متصل (مثبت/منفی)**، **تام منقطع** و **مفرغ** را می‌سنجند، زیرا حکم اعرابی مستثنی مستقیماً به این تشخیص وابسته است.

۳. نکات کلیدی و پرتکرار از دل آزمون‌ها

- **نکته کلیدی در تنازع:** به یاد داشته باشید که **بصریون اعمال فعل دوم (الأقرب) را ارجح می‌دانند**. در این حالت، فعل اول که افعال شده، باید یک ضمیر متناسب با اسم ظاهر دریافت کند (مانند: قَامَا وَ قَعَدَا أَحْوَاك).
- **نکته کلیدی در اشتغال:** **وجوب نصب اسم مشغول‌عنه زمانی است که قبل از آن اداتی بیاید که مختص فعل است** (مانند ادوات شرط و تحضیض: إِنْ، حَيْثَمَا، هَلَّا). **وجوب رفع زمانی است که قبل از آن اداتی بیاید که مختص اسم است** (مانند إِذَا الْفَجَائِيَّة). در غیر این موارد، معمولاً هر دو وجه جایز است (با ارجحیت نصب).
- **الگوریتم تشخیص نوع استثناء:** برای تحلیل هر جمله استثناء، این سه پرسش را به ترتیب از خود بپرسید:
 ۱. آیا جمله قبل از «إِلَّا» منفی است یا مثبت؟
 ۲. آیا «مستثنی منه» (اسم کلی که از آن جداسازی رخ می‌دهد) در جمله ذکر شده است؟ (اگر ذکر نشده باشد، استثناء مفرغ است).
 ۳. آیا «مستثنی» (اسم پس از إِلَّا) از جنس «مستثنی منه» است؟ (اگر از یک جنس باشند متصل و اگر نباشند منقطع است).